

Jusztinger János

adjunktus (PTE ÁJK), az ÓNSZ elméleti-történeti tagozatának mentora

A jóhiszeműség és tisztesség elvéről a római adásvételnél

I. Bevezető gondolatok

Az ókori Rómában a jóhiszeműség és tisztesség elvének megfeleltethető *bona fides*¹ – a köztársasági kor utolsó évszázadaira tehető – kialakulásában döntő szerepe a régi civiljog merev *ius strictum*ot érvényre juttató kereseteivel szemben az ún. *bonae fidei actió*knak volt. Ezek *intentió*jában a *praetor* arra utasította ugyanis a bírót, hogy az alperest mindabban marasztalja, amit az a jóhiszeműség alapján adni vagy tenni tartozik (*quidquid dare facere oportet ex fide bona*). A formulában szereplő *bona fides* ehelyütt objektív értelemben, mint a tisztesség, ügylethűség, korrektség értelmezendő.²

---

¹ Áttekintően, további irodalommal ld. *Ricardo Cardilli*: «Bona fides» tra storia e sistema. Giappichelli, Torino 2000². 246. o.; *Földi András*: A jóhiszeműség és tisztesség elve. Intézménytörténeti vázlat a római jogtól napjainkig [= Publicationes Instituti Iuris Romani Budapestinensis 9]. ELTE ÁJK, Budapest 2001. 118. o.; *Emanuele Stolfi*: 'Bonae fidei interpretatio'. *Ricerche sull'interpretazione di buona fede fra esperienza romana e tradizione romanistica*. Jovene, Napoli 2004. 352. o.

² Az objektív *bona fides* lehetséges értelmezéseiről az újabb szakirodalomban közel 80 tanulmánnyal ld. a 2001-ben, a Padovai Egyetemen, Alberto Burdese professzor tiszteletére rendezett konferencia aktáit: *Luigi Garofalo* (a cura di): *Il ruolo della buona fede oggettiva nell'esperienza giuridica storica e contemporanea*. *Atti del Convegno internazionale di studi in onore di Alberto Burdese I-IV*. Cedam, Padova 2003. 578+578+608+581. o. Erről áttekintően ld. ^{rec}*Földi András*: Az „objektív jóhiszeműség” olvasatai a padovai *bona fides*-konferencia aktáinak tükrében. *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae* 2005/42. sz. 223-237. o.; *Földi András*: Újabb észrevételek a *bona fides* dualizmusának kérdéséről. *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae* 2007/44. sz. 123-143. o.; *Földi*

A *praetori* jog keretei között megszülető *bonae fidei actiók* – köztük az adásvételi keresetek – így a *ius strictummal* szemben tulajdonképpen a *ius aequumot* juttatták érvényre, a méltányosság helyett azonban sokkal inkább a jogviszonyok korrekt, ésszerű elbírálásának elvét kell utóbbi alatt értenünk.³ Az eladó és a vevő közötti alkufolyamatba ugyanakkor a klasszikus római jog direkt módon nem avatkozott be, nem kívánta meg az ár-érték ekvivalenciát, éppen ellenkezőleg, természetesnek tartották, hogy a szerződő partnerek a vétel során kölcsönösen ügyeskedve (*circumscriptio*) igyekeznek a számukra leginkább kedvező vételárat kialakítani.⁴

Az adásvételi szerződésnek (*emptio venditio*) a vételár (*pretium*) meghatározására irányuló, a másik fél rászédésétől sem mentes létszakát vizsgálva e tanulmány elsősorban arra a kérdésre keresi a választ, hogy a római jogban hol volt, egyáltalán volt-e határa a felek látszólag teljesen szabad alkujának, és mindebben milyen szerepet kapott adásvételi ügyletek tisztessége felett őrködő *bona fides*. A kontraktus egészének dogmatikai alapjával, az adásvétel synallagmatikus, *bonae fidei* jellegével összefüggésben elemzendő tehát, hogy miként is érvényesült valójában a mindennapi ügyletkötés során a klasszikus római jognak a szerződő partnerek kölcsönös

---

András: Remarks on the notion of „bona fides”. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae* 2007/48. sz. 53-72. o.; Földi András: Osservazioni intorno al c.d. dualismo della 'bona fides'. In: *Studi in onore di Antonino Metro II* (a cura di Carmela Russo Ruggeri). Giuffrè, Milano 2010. 483-507. o.

³ Vö. Földi: A jóhiszeműség és tisztesség elve... 5-6. o.

⁴ A kérdéskörhöz a szakirodalomból ld. *Theo Mayer-Maly*: Privatautonomie und Vertragsethik im Digestenrecht. *Iura. Rivista internazionale di diritto romano e antico* 1955/6. sz. 128-138. o.; *Max Kaser*: Unlautere Warenanpreisungen beim römischen Kauf. In: *Erlebtes Recht in Geschichte und Gegenwart. Festschrift Heinrich Demelius zum 80. Geburtstag* (hg. Gerhard Frotz – Werner Ogris). Manz, Wien 1973. 127-137. o.; *Andreas Wacke*: Circumscribere, gerechter Preis und die Arten der List. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung* 1977/94. sz. 185-246. o.; *Doris Regine Göttlicher*: Auf der Suche nach dem gerechten Preis: Vertragsgerechtigkeit und humanitas als Daueraufgabe des römischen Rechts. V&R Unipress, Göttingen 2004. 95-119. o.; *Jusztinger János*: Az árképzés korlátai a római adásvételnél. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Series Iuridica et Politica* 2005/1. sz. 49-64. o.

ügyeskedéseit az adásvétel természetes velejárójának tekintő közismert tétele, továbbá hogy a *circumscriptio* lehetősége mennyiben egyeztethető össze a *bona fides*szel.

Mivel a „*quidquid*” klauzulában szereplő *bona fides* elsősorban a *bonus vir* magatartásához igazított objektív mértéket jelöli, ezért a *pretium* megállapításával összefüggésben érdemes röviden kitékinteni a feleken kívül álló, harmadik személy általi ármeghatározás útján megvalósuló, a „*quanti Titius rem aestimaverit*” kikötését megfogalmazó adásvételi megállapodásokra is. Így talán még teljesebb képet kaphatunk az adásvétel *bonae fidei iudicium* karakteréből fakadó, az ármeghatározást befolyásoló követelményekről, közelebbről a felek által felkért harmadik személy *boni viri arbitrato* eljárásáról.

II. A „szabad alku” és annak határai

Kiindulópontként azt a romanisztikában is általánosan elismert tételt fogadhatjuk el tehát, hogy az *emptio venditió*nál a szerződészerűen kialakult vételár az áru objektív értékétől függetlenül mindkét félre nézve kötelező volt, így – ebben az értelemben – annak igazságossága is megkérdőjelezhető.⁵

Papirius Iustus D. 18, 1, 71 (*libro 1 constitutionum*): *...quibus mensuris aut pretiis negotiatores vina compararent, in contrahentium potestate esse...*

Amint arról Papirius Iustus is tudósít a borvétellel⁶ kapcsolatban, hogy a kereskedők milyen mérték szerint és milyen vételárért veszik meg a bort, ez a szerződő felek hatalmában áll.

⁵ Vö. Ulrich von Lübtow: De iustitia et iure. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung 1948/66. sz. 500-502. o.; Radványi Anna: Igazságosság az ókori Rómában – Licere contrahentibus se circumvenire? Iustum Aequum Salutare 2013/4. sz. 251-265. o.

⁶ A borvétellel legújabbán ld. Éva Jakab: Risikomanagement beim Weinkauf. Periculum und Praxis im Imperium Romanum. C. H. Beck, München 2009. 284. o.; Jakab Éva: Borvétel és kockázat. Jogtudomány és jogélet a Római Birodalomban. Akadémiai Kiadó, Budapest 2011. 245. o.

A *circumscripti*ót, a másik szerződő fél rászédésének lehetőségét több forráshely is megerősíti.⁷

Paulus D. 19, 2, 22, 3 (*libro 34 ad edictum*): *...in emendo et vendendo naturaliter concessum est, quod pluris sit, minoris emere, quod minoris sit, pluris vendere, et ita invicem se circumscribere...*

A remekjogász megállapításai szerint az adásvételnél természetsszerűleg megengedett, hogy ami többet ér, azt olcsóbban vegyük meg, ami kevesebb értékű, azt drágábban adjuk el, és így kölcsönösen rászédjük egymást.

Ulpianus D. 4, 4, 16, 4 (*libro 11 ad edictum*): *Idem Pomponius ait in pretio emptionis et venditionis naturaliter licere contrahentibus se circumvenire.*

Ulpianus – Pomponiust idézve – újfent megerősíti, hogy a vétel és az eladás árát illetően a szerződő felek természetsszerűleg rászédhetik egymást.

Az idézett fragmentumokkal kapcsolatban felmerülő elsődleges fontosságú kérdés: a „*circumscribere*” kifejezés magába foglalja-e a dolózus magatartást is vagy sem, azaz hol a határa a kölcsönös ügyeskedéseknek, a másik rászédésének? Ezt a kérdést ugyanis mindkét, a *circumscripti*ót megengedő forráshely megválaszolatlanul hagyja.

Megállapítható, hogy a felek becsaphatták egymást, de nem korlátok nélkül. Ahogy a lényeges ténybeli tévedés, a kényszer, úgy természetesen a megtévesztés (*dolus malus*) is érvénytelenné tette az adásvételt.⁸ Az eladó tehát feldicsérhette az árut a minél magasabb vételár elérése érdekében, hiszen a vevő számára is adott volt, hogy alulértékelje a *merxet*, és így a *venditort* alacsonyabb árra szorítsa rá, azonban az

---

⁷ Az e tanulmányban nem vizsgált fragmentumok elemzését az újabb hazai irodalomban ld. Radványi: i. m. 256-262. o.

⁸ A *dolus malus*ra vonatkozó – a *clausula dolitól* az *exceptio dolin* át az *actio de dolóig* vezető – prétori szabályok kidolgozásának kérdésköréhez további irodalommal ld. Molnár Imre: A római magánjog felelősségi rendje. JATEPress, Szeged 1993. 54-60. o.

emptor csalárd megtévesztésének nem volt helye.⁹ Abban viszont, hogy a szerződő partnerek érdekeik különbözőségét kihasználva a lehető legnagyobb haszon elérésére törekedtek, nem találhatunk semmi kivétlivalót.¹⁰

A legfőbb korlátja ekképpen a másik fél – immár a jogi értékelés síkjára is tartozó – átverésének az adásvétel *bonae fidei* jellege volt. Ennek megfelelően a felek nemcsak azzal tartoztak egymás irányában, amit a szerződésben kifejezetten felvállaltak, hanem ezen felül még mindazzal, amit a *bona fides* – a forgalmi tisztesség, szavahihetőség, az ügylethűség – az adott helyzetben megkívánt.¹¹ Az elsőrendű értékmérő tehát, ami gátat szabott a kölcsönös ügyeskedéseknek, az objektív értelemben vett *bona fides* volt. A *circumscripção*nak ezért ebben az esetben – Wacke¹² találó kifejezésével élve – csakis „*fides*-konform” jelentést tulajdoníthatunk. A merkantilista színezetű¹³ *bona fides*t a romanisztikában uralkodónak tekinthető álláspontnak¹⁴ megfelelően – fix, elvont mérték helyett – általános alapelvként értelmezve, esetről esetre, egyedileg volt szükséges mérlegelni a profitra törekvő kereskedőnek a kedvező helyzet kihasználását biztosító, még megengedett ügyeskedése és a ravasz fondorlat közti határokat. Amint azt Földi hangsúlyozza, a római juristák – jellegéből adódóan – az objektív *bona fides* megsértésének nemcsak a kimondott csalárdságot tekintették. Éppen az objektív *bona fides* hatására szélesedett ki a *dolus* fogalma, idővel minden olyan magatartást (vagy annak elmulasztását) *dolozusnak* minősítve, amelyet a *bonus vir* az adott helyzetben nem tanúsított (illetve megtett) volna.¹⁵

Kiemelendő továbbá, hogy a fentebb idézett fragmentumok a másik rászédését csak a *pretium* tekintetében tartják megengedhetőnek. Ez mindkét szövegből egyértelműen

⁹ Vö. John W. Baldwin: *The Medieval Theories of the Just Price. Romanists, Canonists and Theologians in the Twelfth and Thirteenth Centuries.* The American Philosophical Society, Philadelphia 1959. 18. o.

¹⁰ Hasonlóan Lübtow: i. m. 500. o.

¹¹ Lübtow: i. m. 502. o. szerint az „*invicem se circumscribere*” tétele éppen ezért tőrhetetlen módon sérti a *bona fides* elvét, és meg is kérdőjelezi a fent idézett Pomponius-fragmentum (D. 4, 4, 16, 4) hitelességét.

¹² Wacke: i. m. 190. o. Vö. Mayer-Maly: *Privatautonomie...* 131. o.

¹³ Ld. Molnár: *A római magánjog...* 47. o.

¹⁴ Vö. Max Kaser: *Das römische Privatrecht I.* C. H. Beck, München 1971². 485. o.

¹⁵ Ld. Földi: *A jóhiszeműség...* 30. o.

kiderül: Paulusnál a „*quod pluris sit, minoris emere, quod minoris sit, pluris vendere*”, Ulpianusnál pedig az „*in pretio*” kifejezés utal a vételárra.¹⁶ Ha a kölcsönös ügyeskedések egyben az eladó szolgáltatásának hiányos teljesítésére is kiterjedhettek volna, ez már feloldhatatlan ellentmondásba kerülne a kellékszavatosságra vonatkozó előírásokkal.¹⁷ A vevő ugyanis, aki az áruért ellenértéket adott, jogosan várhatta, hogy pénzéért teljes értékű dolgot kapjon.¹⁸

Bár az ősi jog még nem ismerte a dolog rejtett hibáiért való felelősséget – így az árut olyan állapotban adták-vették, amilyenben az volt („*talis-qualis*”) –, a *mancipatiós* vételnél már ekkor megvolt az a lehetőség, hogy a vevő keresettel (*actio de modo agri*) éljen, ha például a szolgáltatott telek kisebb volt, mint amekkorát az eladó a *nuncupatió*ban megjelölt. A *venditor* azonban ekkor a hiányzó területegységnek megfelelő *pretium* kétszeresét volt köteles megfizetni a vevőnek, valójában tehát sokkal inkább a megbomlott ár-érték ekvivalencia, a vételár „hibája” miatt volt alkalmazható e jogeszköz, mintsem a kellékszavatossági keresetek előzményének lenne tekinthető.

Egyéb áruk esetén a vevő akkor léphetett fel az eladó ellen, ha ő a *merx* általa ismert hibáit csalárd módon, szándékosan elhallgatta (*dolosa reticentia*),¹⁹ vagy az elidegenítésnél tett kifejezett nyilatkozatában annak olyan tulajdonságait állította, amelyekkel valójában nem rendelkezett. Mivel voltaképpen mindkét esetben a vevő megtévesztéséről volt szó, az *emptor poenalis actio de dolo*²⁰ indíthatott az eladóval szemben.²¹ Az adásvétel *bonae fidei* ügyletté válása után a *venditor*, formátlan ígérete

¹⁶ Ld. Wacke: *Circumscribere...* 188. o.

¹⁷ Erre tekintettel már Schulz is felhívja a figyelmet, hogy a *circumscripti*ót a forrásokban nem szabad szó szerint, a másik átveréseként értelmeznünk. Ld. *rec. Fritz Schulz: Studi dedicata alla memoria di Pier Paolo Zanzucchi dalla facoltà di giurisprudenza (Pubblicazioni della università cattolica del sacro cuore; Serie settima: scienze giuridiche volume XIV). Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung 1928/48. sz. 694. o.*

¹⁸ Vö. Wacke: *Circumscribere...* 189. o.

¹⁹ A jogtudomány már Cicero korában elismerte az eladói felelősséget a dolog hibáinak rosszhiszemű elhallgatásáért (*dolosa reticentia*). Ld. *Cic. off. 3, 16, 65.*

²⁰ Az *actio de dolo* kérdéskörének gazdag irodalmához ld. *Andreas Wacke: Zum dolus-Begriff der actio de dolo. Revue internationale des droits de l'antiquité 1980/27. sz. 349-386. o.*

²¹ Ld. *Ulp. 4, 3, 37.* A forráshely exegézisét ld. *Kaser: Unlautere Warenanpreisungen...* 131-137. o.

és az áru hibáinak dolózus elhallgatása esetén, természetesen már *actio emptiva* volt perelhető. Önmagában az áru harsány dicsérete azonban az eladónak sem a kontraktuális, sem a deliktuális felelősségét nem alapozta meg.²²

A vizsgált kérdés szempontjából fontos változást a rejtett hibákért való felelősséget teljesen új – objektív – alapokra helyező, ezzel a kellékszavatosság intézményét elsőként szabályozó *aediles curules edictuma* hozta meg. E vásárrendészeti és vásárbíráskodási hatáskörrel is felruházott magisztrátusok²³ ugyanis – rabszolgák és igásállatok nyílt piacon történt adásvételeiről szóló *edictumaikban* (*de mancipiis vendundis*, illetve *de iumentis vendundis*) – a meglévő civiljogiak mellé újabb jogeszközöket biztosítottak a vevők számára, nagyobb biztonságot nyújtván a kereskedők csalárdságaival szemben olyan áruknál, ahol a vételtárgy hibái különösen gyakoriak, és az *emptor* részéről nem, vagy csak nehezen felismerhetők. Az *aedilisek* az eladónak nem csupán az ún. ediktális hibák közlését írták elő,²⁴ de kötelezték arra is, hogy az általa az elidegenítés alkalmával kifejezetten állított, úgyszintén a *merx* megígért tulajdonságaiért (*dicta et promissa*) helytálljon.²⁵ Az áru pusztá feldicséréséért ugyan nem volt perelhető,²⁶ de annak a nyíltan fel nem ismerhető – a vételár mértékét lényegesen befolyásoló – tulajdonságaira vonatkozó állítások már kötötték.

Florentinus D. 18, 1, 43 pr. (*libro 8 institutionum*): *Ea quae commendandi causa in venditionibus dicuntur, si palam appareant, venditorem non obligant, veluti si dicat*

²² Vö. Wacke: *Circumscribere...* 196-197. o.

²³ Az *aedilis curulis* feladatköréhez ld. *Jakab Éva*: *Aediles curules* (Róma rendészeti igazgatása és ennek hatása a magánjog fejlődésére). *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Iuridica et Politica* 1991/9. sz. 131-155. o.; *Jakab Éva*: *Stipulationes aediliciae* (A kellékhibákért való helytállás kialakulása és szabályai a római jogban) [=Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. *Acta Iuridica et Politica* 44/7]. *JATE ÁJK*, Szeged 1993. 33-43. o., továbbá *Wolfgang Kunkel*: *Staatsordnung und Staatspraxis der römischen Republik 2. Die Magistratur*. C. H. Beck, München 1995. 474-480. o.

²⁴ Ld. *Ulp. D. 21, 1, 1, 1*.

²⁵ Áttekintően ld. *Jakab*: *Aediles curules...* 56-65. o.

²⁶ *Ulp. D. 21, 1, 19, 3*.

*servum speciosum, domum bene aedificatam: at si dixerit hominem litteratum vel artificiem, praestare debet: nam hoc ipso pluris vendit.*²⁷

A jogtudós szerint mindaz, amit az eladáskor ajánlás céljából mondanak, ha nyíltan felismerhető, nem kötelezi az eladót, így ha azt mondja, hogy a rabszolga szép alakú, a ház jól megépített; de ha azt mondja, hogy a rabszolga a tudományokban jártas vagy művész, ezért helyt kell állnia, ugyanis ez okból többért adta el.

Az *aediles curules* ediktuma alapján ezért – a fogyasztóvédelem antik római előképeinek egyikeként²⁸ – nem csupán az elállási jog (*actio redhibitoria*)²⁹ illetve meg hat hónapon belül az *emptor*t az áru rejtett hibája esetén, hanem utóbb, egy éven belül a rejtett hibával arányos vételárrészlet visszatérítését is követelhetette (*actio quanti minoris*).³⁰ A kellékszavatosság körében érvényesíthető vételárcsökkentési lehetőséggel tehát a római jog biztosította, hogy csekélyebb értékű áruért ne kelljen az eredetileg kialakított vételárat kifizetnie a vevőnek.³¹ Ugyanakkor figyelemmel volt a felek szerződéses akaratára is, hiszen a rejtett hibának megfelelő *pretium*-részletet – amint Jakab is

²⁷ Ugyanígy Ulp. D. 21, 1, 1, 6.

²⁸ A kérdéskörhöz a legújabb irodalomból ld. Aldo Petrucci: Per una storia della protezione dei contraenti con gli imprenditori I. Giappichelli, Torino 2007. 207 o. különösen 199-237. o. Vö. továbbá ^{rec.}Földi András: Olasz monográfia a fogyasztóvédelem római jogi gyökereiről. Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae 2010/47. sz. 301-308. o.; Nagy Éva: A vevő-fogyasztó tradicionális jogai ingó adásvétel hibás teljesítése esetén. Doktori értekezés. Szeged 2014. 12-55. o.

²⁹ A hibás áru visszaszolgáltatása fejében a vevő tehát a vételár visszatérítését követelhetette. Ld. Ulp. D. 21, 1, 21 pr. A *redhibitió*val minden vonatkozásban *in integrum restitutio* következett be, mintha a felek az adásvételt meg sem kötötték volna. Ld. Ulp. eod. 60. Az eljárásról ld. Lorena Manna: Actio redhibitoria e responsabilità per i vizi della cosa nell'editto De mancipiis venundis. Giuffrè, Milano 1994. 165-204. o.

³⁰ Ulp. D. 21, 1, 19, 6. A vételárcsökkentésre irányuló kereset kora a szakirodalomban vitatott. Ehhez ld. Jakab: Aediles curules... 55-56¹²¹. o. Az *aedilis* előtti perhez ld. még Jakab Éva: Praedicere und cavere beim Marktkauf. Sachmängel im griechischen und römischen Recht. C. H. Beck, München 1997. 263-264. o.

³¹ Vö. Göttlicher: i. m. 86-89. o.

kiemeli³² – kettős becslési eljárás keretében állapították meg. Az *aestimatio* során mind a hibás, mind a hibátlan áru értékét megbecsülték, és e kettő különbségét a felek szerződéses akaratát tükröző vételárból vonták le.³³ Így tehát érintetlen maradt a felek kölcsönös alkufolyamatában rögzített ár-érték viszony. Ellenben, ha csak a hibás áru értékét venné figyelembe a bíró, és – ahogy azt Bechmann,³⁴ Haymann³⁵ és Medicus³⁶ vélte – ezt vonná le a hibátlan dolog értékével egyenlőnek tekintett vételárból, akkor előfordulhatna, hogy – amennyiben nagyon alacsony árat alkudott volna ki a vevő – semmit sem kapna vissza vételárcsökkentés címén. Fordítva, ha az eladónak sikerülne magas üzleti árat realizálni, az ebből eredő előny nagy részét elveszítené az árleszállítással.

A kölcsönös alkufolyamatot és így a vételár igazságosságát befolyásoló faktorok körében az *aediles curules* ediktumai a hatósági ármegállapítás eszközeiként is megemlítendők, hiszen azokban a vásárok rendjéért felelős magisztrátusok nem csupán a rejtett hibákért való felelősséget helyezték objektív alapra, hanem egyes ediktumok már bizonyos ármaximáló szabályokat is tartalmaztak.³⁷ Az uzorások elleni küzdelem adminisztratív eszközei között így a hatósági ármeghatározás is szerepelt, különösen a politikai szempontból is jelentőséggel bíró alapvető élelmezési cikkek forgalmazásánál, így a gabona- és az olajkereskedelemben.³⁸ Előbbivel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy már Caesar idejéből is találunk példát a szabad árképzés közjogi eszközökkel történő korlátozására. A gabona árának mesterséges úton – egyfajta

³² Az árleszállításra irányuló szakértői becslési eljárással kapcsolatban ld. *Jakab Éva*: Az árleszállítás mértéke a szavatossági perben. *Jogtudományi Közlöny* 2000/9. sz. 331-332. o.

³³ Vö. *Heinrich Honsell*: *Quod interest im bonae fidei-iudicium*. C. H. Beck, München 1969. 75. o.

³⁴ *August Bechmann*: *Der Kauf nach gemeinem Recht* III. 2. A. Deichert, Leipzig 1905 (repr. Aalen 1965). 163. o.

³⁵ *Franz Haymann*: *Die Haftung des Verkäfers für die Beschaffenheit der Kaufsache*. F. Vahlen, Berlin 1912. 36. o.

³⁶ *Dieter Medicus*: *Id quod interest*. Böhlau, Köln – Graz 1962. 125. o.

³⁷ Vö. *Jakab*: *Stipulationes aediliciae*... 41. o.

³⁸ Vö. *Jakab*: *Aediles curules*... 134-135. o. Ld. még áttekintően, további irodalommal *Marek Kurylowicz*: *Zur Marktpolizei der römischen ädilen*. In: *Au-delà des frontières. Mélanges de droit romain offerts à Witold Wołodkiewicz I. Liber* (éd. Maria Zabłocka). Warszawa 2000. 439-456. o.

árkartellbe történő belépéssel³⁹ – való emelését tiltó *lex Iulia de annona*⁴⁰ ugyan eredeti formájában nem maradt fent, de Ulpianus⁴¹ tudósít minket annak szankcióiról. Eszerint az említett törvény büntetni rendelte, ha valaki gabonauzsorával járó tevékenységet folytatott, vagy olyan társaság tagjává vált, amelynek célja a gabona árának drágítása volt.⁴²

A felek szabad alkuját befolyásoló, az ár-érték arányra hatással lévő tényezők között a bírói ármérséklés lehetőségét kell végül, de nem utolsósorban megemlíteni. A civiljogi út is adott volt tehát, hogy bizonyos feltételek fennállása esetén a bíró beavatkozzon egy „igazságosabb” vételár elérése érdekében. A *iudex* hivatalból, kivételesen mérsékelhette a vételárat, ha például valaki jóhiszeműen megvásárolt egy olyan ingatlant, amelyen már haszonélvezete állt fenn.

Pomponius D. 18, 1, 16, 1 (*libro 9 ad Sabinum*) – Paulus eod. 17 (*libro 33 ad edictum*):
...*Nec tamen emptioni obstat si in ea re usus fructus dumtaxat ementis sit: officio tamen iudicis pretium minuetur.*

Pomponius állásfoglalása alapján nem akadály a vételnek, ha a vevőnek a dologon haszonélvezete van, Paulus azonban ezt megtoldja azzal, hogy mindazonáltal a bíró hivatalból mérsékelheti a vételárat.

Hasonlóképp fennállt a bírói árcsökkentés lehetősége abban az esetben, ha egy közös tulajdonban levő dolgot vásárolt meg az egyik tulajdonostárs úgy, hogy nem tudott a tulajdonrészéről.

---

³⁹ Vö. Hamza Gábor: Jogösszehasonlítás és az antik jogrendszerek. Complex Kiadó Kft., Budapest 1998². 92-93. o.

⁴⁰ Ld. Giovanni Rotondi: *Leges publicae populi romani*. Georg Olms Verlag, Milano 1912 (repr. Hildesheim, 1962). 448. o.

⁴¹ Ld. Ulp. D. 48, 12, 2.

⁴² A büntetési tétel az ulpianusi *Digesta*-fragmentum tanúsága szerint 20 arany, azaz mintegy 2000 *sestertius* volt. Vö. Theodor Mommsen: *Römisches Strafrecht*. Duncker&Humblot, Leipzig 1899 (repr. Graz, 1955). 852⁷. o.

Pomponius D. 18, 1, 18 pr. (*libro 9 ad Sabinum*): *Sed si communis ea res emptori cum alio sit, dici debet scisso pretio pro portione pro parte emptionem valere, pro parte non valere.*

A jurisperitus szerint, ha a vételtárgy a vevő és egy másik fél közös tulajdonában van, akkor azt kell mondanunk, hogy az adásvétel a tulajdoni hányadnak megfelelő vételárrészig érvényes, a másik részben érvénytelen.

Természetesen a vevő egyik esetben sem élhet jogszavatossági igénnyel, hiszen a dolgon nem harmadik személynek áll fenn tulajdonjoga vagy idegen dologbeli joga, hanem saját magának. Így a sérelem orvoslásának, az ár-érték ekvivalencia részleges helyreállításának egyetlen módja a bírói ármérséklés lehetősége. Ha a bíró a haszonélvezeti jog, illetőleg a tulajdonrész értékének megfelelően csökkenti a *pretium* összegét, egy igazságosabb árat eredményez annyiban, hogy az *emptor* nem fizeti meg még egyszer azt, ami már az övé.

A kellékszavatosság hosszú évszázadok alatt kialakult szabályaitól kezdve az *aedilisi* ediktumokon és – mint a méltányosság alkalmazásának civiljogi eszközén – az eseti bírói ármérséklés lehetőségén át egészen a *bona fidesig* számos tényező bizonyítja tehát: a római jog annak ellenére, hogy nem követelte meg a vételár és az áru objektív értéke közti teljes ekvivalenciát, már az ún. feléntúli sérelem (*laesio enormis*)⁴³ tételének bevezetése előtt is figyelmet fordított a vételár igazságosságára. Ez a hajlékony, a felek szerződéses akaratát csupán minimális korlátok közé szorító és egyben a forgalombiztonság kritériumainak is eleget tevő rendszer, amely a szerződő partnereknek a vételárral kapcsolatos kölcsönös ügyeskedéseit az adásvétel természetes

⁴³ A *laesio enormis* intézményéhez további irodalommal legújabbban ld. *Jusztinger János: Észrevételek a feléntúli sérelem római jogi forrásaihoz* (CJ. 4. 44. 2, CJ. 4. 44. 8.), PhD Tanulmányok 2010/9. sz. 343-367. o.; *Marko Petrak – Nikol Žiha – Jusztinger János: Universal foundations of local laws – example of ‘just price’ (iustum pretium)*. In: *Law – Regions – Development* (ed. Drinóczi Tímea – Mirella Župan – Mario Vinkovic). Faculty of Law, University of Pécs – Faculty of Law, J. J. Strossmayer University of Osijek, Pécs – Osijek 2013. 307-313. o.; *Pókecz Kovács Attila: A feléntúli sérelem dogmatikai konstrukciója a római jogban és a modern polgári törvénykönyvekben*. *Jura* 2014/2. sz. 116-126. o.; *Pókecz Kovács Attila: Laesio enormis and its survival in modern civil codes*. In: *Kúpna zmluva – história a súčasnosť II* (zost. Erik Štenpien). Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Košice 2014. 219-244. o.

velejárójának tekintette, hosszú évszázadokon keresztül változatlan maradt a római jogban.

III. A harmadik személy általi ármeghatározás hatálya és tartalma: *arbitrium boni viri*?

A fentiekben láthattuk, hogy az antik római jog általában és alapvetően szabad kezet engedett az eladónak és a vevőnek a vételár mértékének megállapítása terén. A felek számára biztosított szerződési szabadság – több primer forrásunk tanúsága szerint⁴⁴ – azonban megengedte azt is, hogy megállapodásuk alapján ne ők, hanem egy általuk kijelölt harmadik személy határozza meg a *pretium*ot. Bár a klasszikus jogtudományban ennek lehetősége mindvégig eldöntetlen vitakérdés maradt,⁴⁵ Justinianus a korábbi vitát lezárva a „*quanti Titius rem aestimaverit*” árklauzulát tartalmazó szerződés érvényessége mellett tette le a voksát.⁴⁶ Ehhez azonban az szükségeltett, hogy a felek által kijelölt harmadik személy ténylegesen meghatározza a vételárat, hiszen az *emptio venditio* nyilvánvalóan nem jöhet létre egyik lényeges alkatrésze nélkül sem.

A vizsgált árklauzulával kapcsolatban témánk szempontjából elsődleges fontosságú kérdés, hogy mennyiben kötelező a harmadik személy által megállapított *pretium* a felekre: az ellenszolgáltatás meghatározása a kijelölt személy szabad belátására van bízva, vagy csupán *boni viri arbitratu* dönthet? Voltaképpen a kérdés itt már nem is a harmadik személy jóhiszemű eljárására, hanem sokkal inkább döntése méltányosságára vonatkozik. A *bona fides* és a méltányosság (*aequitas*) fogalmát egymással nem azonosítva azt mindenképpen látnunk kell, hogy e két kategória már a klasszikus római jogban is részben átfedte egymást, a forrásokban pedig igen gyakran szinonimaként szerepel.⁴⁷ Elég csak Tryphoninust felidézni, akinek megállapításai szerint az a jóhiszeműség, amelyet a szerződéseknél követelünk meg, a legnagyobb fokú méltányosságot igényli.

⁴⁴ Ld. Gai. 3, 140; C. 4, 38, 15; I. 3, 23, 1.

⁴⁵ A kontroverziáról beszámol Gai. 3, 140. Ehhez ld. *Jusztinger János: A vételár meghatározása és szolgáltatása a konszenzuális adásvétel római jogi forrásaiban. Doktori értekezés. Pécs 2012. 72-76. o.*

⁴⁶ Ld. C. 4, 38, 15 pr.-3.; I. 3, 23, 1.

⁴⁷ Vö. Földi: *A jóhiszeműség és tisztesség elve...* 20-21. o.

Tryphoninus D. 16, 3, 31 pr. (*libro 9 disputationum*): *Bona fides quae in contractibus exigitur aequitatem summam desiderat.*

A két fogalom egymáshoz való közeledése a *bonae fidei* actiók kibővülésével a justinianusi jogban csak tovább erősödött, így a következőkben a harmadik személy *boni viri arbitrato* döntésének kérdését tartalmilag talán a legcélszerűbb annak méltányosságára vonatkoztatni.

Ha csak a klasszikusok közötti vitát lezáró, már említett justinianusi döntvényt vesszük figyelembe, akkor azt mondhatjuk, hogy a kijelölt személy szabad belátása szerint megállapított vételár teljes egészében és tekintet nélkül a méltányosságra kötelező a szerződő partnerek számára.

C. 4, 38, 15, 1 (*Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.*): *...si quidem ipse qui nominatus est pretium definierit, omnimodo secundum eius aestimationem et pretia persolvi et venditionem ad effectum pervenire...*

A császár rendelkezése szerint ugyanis, ha a megnevezett a *pretium*ot meghatározza, mindenben az ő döntése szerint kell azt megfizetni és az eladást teljesíteni.⁴⁸

Hasonlóképpen foglal állást Justinianus az *Institutiók*ban is:

I. 3, 23, 1: *...omnimodo secundum eius aestimationem et pretium persolvatur et res traditur...*

E szöveg alapján ugyancsak mindenben a harmadik személy becslése szerint kell a vételárat is megfizetni és a dolgot is szolgáltatni.

A justinianusi források tehát nem igazítanak el egyértelműen: az *omnimodo secundum eius aestimationem* látszólag arra utal, hogy a harmadik személy szabad belátása alapján dönthet, kénye-kedve szerinti vételárat meghatározva. A kérdésre, hogy mindez egyáltalán összeegyeztethető-e az adásvétel *bonae fidei* jellegével, vagy az minden esetben megköveteli a kijelölt személy méltányos döntését, más – az *emptio venditio*val

---

⁴⁸ Ugyanez a terminológia jelenik meg a *locatio conductio* vonatkozásában a *Digestában*. Ld. Gai. D. 19, 2, 25 pr.

kapcsolatos – fragmentumban sem kapunk konkrét választ. Primer forrás hiányában itt le is zárhatnánk a vizsgálódást, de ha a *Digestában* egy könyvvel előbbre lapozunk az adásvétel *sedes materiae*-jét tartalmazó XVIII-tól, akkor könnyen találunk analóg – és így talán a kérdésünkre a választ is magukban rejtő – eseteket a társasági szerződést (*societas*) tárgyaló fejezetből.

A *societasszal* kapcsolatban már a klasszikusok között sem volt vitás, hogy harmadik személy – sőt, akár az egyik *socius*⁴⁹ – is meghatározhatja a társak részesedési arányát a társaság működéséből származó hasznokban és hozzájárulását a felmerült költségekhez.

Proculus D. 17, 2, 76 (*libro 5 epistularum*): *Societatem mecum coisti ea condicione, ut Nerva amicus communis partes societatis constitueret: Nerva constituit, ut tu ex triente socius esses, ego ex besse: quaeris, utrum ratum id iure societatis sit an nihilo minus ex aequis partibus socii simus. Existimo autem melius te quaesitum fuisse, utrum ex his partibus socii essemus quas is constituisset, an ex his quas virum bonum constituere oportuisset. Arbitrorum enim genera sunt duo, unum eiusmodi, ut sive aequum sit sive iniquum, parere debeamus (quod observatur, cum ex compromisso ad arbitrum itum est), alterum eiusmodi, ut ad boni viri arbitrium redigi debeat, etsi nominatim persona sit comprehensa, cuius arbitratu fiat.*⁵⁰

Az idézett – az interpolációkritika által hajdan igencsak támadott⁵¹ – fragmentumban Proculus egy olyan társaságról ír, melyet a felek azzal a kikötéssel alapítottak, hogy a részesedési hányadokat egy harmadik személy – a társak közös barátja, Nerva – fogja meghatározni. A kijelölt személy az arányokat 1/3 – 2/3 részben állapította meg. Proculus szerint magától értetődő, hogy a társaság abban az esetben is érvényesen létrejön, ha a szerződő partnerek a vagyoni hozzájárulás és a részesedési arányok meghatározását harmadik személyre bízzák. Ezért ennél fontosabb kérdés, hogy a

⁴⁹ Ld. Pomp. D. 17, 2, 6.

⁵⁰ A fragmentumhoz ld. Christoph Krampe: *Proculi epistulae: Eine frühklassische Juristenschiff*. C. F. Müller, Karlsruhe 1970. 33-34. o.; Guido Paolo Solinas: *A proposito dell' arbitrium boni viri*. In: *Studi in onore di Gaetano Scherillo II.* (ed. Giuseppe Grosso). Cisalpino – La goliardica, Milano 1972. 545. o.

⁵¹ Vö. Kaser: *Das römische Privatrecht...* 491²⁴. o.

feleknek a felkért személy szabad belátása szerint meghozott döntéséhez – amint az a *compromissum* alapján választott *arbiter* esetén megfigyelhető⁵² – annak méltányosságára tekintet nélkül (*sive aequum sit sive iniquum*), tehát minden esetben tartaniuk kell-e magukat, vagy csupán akkor, ha méltányos és tisztességes döntést hoz (*arbitrium boni viri*). Proculus a feltett kérdést a következőképpen válaszolja meg.

Proculus D. 17, 2, 78 (*libro 5 epistularum*): *In proposita autem quaestione arbitrium viri boni existimo sequendum esse, eo magis quod iudicium pro socio bonae fidei est.*

A jogtudós álláspontja szerint tehát – tekintettel a társasági szerződésből eredő kötelelem *bonae fidei* jellegére – a felkért harmadik személynek, a társak részesedési arányának meghatározása során *boni viri arbitratu* kell eljárnia.⁵³

A társasági szerződésen kívül analóg esetet találunk a bérleti megállapodások (*locatio conductio*) körében is. Ahogy azt Cato *De agri cultura* című művében⁵⁴ megőrzött szerződési formulák⁵⁵ bizonyítják, már a köztársaság korában szokás volt a *locatio*

⁵² Ld. Ulp. D, 4, 8, 27, 2. Mindazonáltal megjegyzendő, hogy a választottbíróként megválasztott személlyel szemben is alapvető elvárás volt, hogy az ügyet tisztességesen – mai fogalmaink szerint független és pártatlan módon – lássa el, ezért e tekintetben a választottbírónak is a *bonus vir* erkölcsi kategóriájának megfelelő módon kellett eljárnia. Vö. Boóc Ádám: A nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodás. A választottbíró megválasztása és kizárása. HVG Orac, Budapest 2009. 15. o., továbbá Kecskés László: A választottbíráskodás történeti alapjai. Jura 2011/1. sz. 53. o.

⁵³ Vö. Armando Torrent: 'Pretium certum'. Determinación del precio 'per relationem', *Bullettino dell'Istituto di Diritto Romano «Vittorio Scialoja»* 1995-1996/98-99. sz. 100-101. o. Önkényes meghatározás esetén pedig bírósághoz lehetett fordulni az igazságos arány megállapítása érdekében. Ld. Paul. D. 17, 2, 79.

⁵⁴ M. Porcius Cato (234-149) *De agri cultura* címmel az i.e. II. században megjelent, az itáliai földbirtokosok kézikönyvévé vált művéhez ld. Paul Thielscher: *Des Marcus Cato Belehrung über die Landwirtschaft*. Duncker & Humblot, Berlin 1963. 399. o.; Dieter Flach: *Römische Agrargeschichte*. Handbuch der Altertumswissenschaft. Alter Orient – Griechische Geschichte – Römische Geschichte III. C. H. Beck, München 1990⁹. 145-146. o. A hazai irodalomból ld. Maróti Egon: *Cato és a 'De agri cultura'*. In: M. Porcius Cato: *A földművelésről*. Latinul és magyarul (ford. Kun József). Akadémiai Kiadó, Budapest 1966. 1-69. o.; legújabban: Adamik Tamás: *Római irodalom. A kezdetektől a nyugatrómai birodalom bukásáig*. Kalligram, Pozsony 2009. 125-129. o.

⁵⁵ E szerződési mintákról általában ld. Ernst Immanuel Bekker: *Über die leges locationis bei Cato de rustica*. *Zeitschrift für Rechtsgeschichte* 1864/3. sz. 416-445. o.; Ulrich von Lübtow: *Catos leges venditioni*

conductiót⁵⁶ úgy megkötni, hogy az esetlegesen bekövetkező károk – a bérleti díjból történő megfelelő levonással – egy a felek által választott *bonus vir* mérlegelése, becslése (*boni viri arbitrato*) alapján téríttessenek meg.⁵⁷

Az olajbogyó szedésére vonatkozó megállapodás (*lex oleae legendae*)⁵⁸ catói formulájának témánk szempontjából releváns – Thielscher által rekonstruált⁵⁹ – szövege a következő.

Cato agr. 144, 2-3: (2) *Qui oleam legerint, omnes iuranto ad dominum aut ad custodem sese oleam non subripuisse neque quemquam suo dolo malo ea oletate ex fundo L. Manli. Qui eorum non ita iuraverit, quod is legerit omne, pro eo argentum nemo dabit neque debebitur. Oleam cogi recte satis datu arbitrato L. Manli. Scalae ita, uti datae erunt, ita reddito, nisi quae vetustate fractae erunt; si non erunt, reddet eaque <viri boni> arbitrato deduce<n>tur. (3) Si quid redemptoris opera domino damni datum erit, resolvito; id viri boni arbitrato deducetur. Legulos, quot opus erunt, praebeto et s<tr>ictores. Si non praebuerit, quanti conductum erit aut locatum erit, deducetur; tanto minus debebitur. De fundo ligna et oleam ne deportato. Qui oleam legerit qui deportarit, in singulas deportationes s(estertii) n(ummi). Il deducetur neque id debebitur.*

Cato formulája alapján az olajbogyót szedőknek meg kell esküdniük a tulajdonos vagy a felvigyázó előtt, hogy a szüreten sem ők, sem a szándékos magatartásuk

---

et locationi dictae. EOS, commentarii Societatis philologiae polonorum 1957/3. sz. 227-441. o. A borvétellel kapcsolatos catói formuláról (Cato agr. 148) a legújabb hazai irodalomból ld. *Jakab Éva*: Forum vinarium: Cato és a borpiac az ókori Rómában. In: *Római jog és a magánjog fejlődése Európában. Tanulmányok Molnár Imre 75. születésnapjára* (szerk. Jakab Éva). SZTE ÁJK, Szeged 2011. 67-88. o.; *Jakab Éva*: Humanizmus és jogtudomány. Brissonius szerződési formulái I. Pólay E. Alapítvány, Szeged 2013. 209-216. o.

⁵⁶ A konkrét esetben az olajbogyó szedésére és az olajütésre, olajsajtólásra vonatkozó *locatio conductio operis*. A mezőgazdasági munkák végzésére irányuló római vállalkozási szerződés catói formuláiról ld. *Pókecz Kovács Attila*: A *locatio conductio operis* eredete. *Jura* 2002/1. sz. 81. o.; *Pókecz Kovács Attila*: *Locatio conductio operis*. Doktori értekezés. Pécs 2006. 211-216. o.

⁵⁷ Ld. *Ivan Milotić*: Competence of Roman Arbitrator in Rendering the Decision, *Croatian Arbitration Yearbook* 2011/18. sz. 107. o. Vö. *Molnár*: A római magánjog... 48-49. o.

⁵⁸ Vö. *Lübtow*: *Catos leges*... 257-269. o.

⁵⁹ Vö. *Thielscher*: i. m. 343-353. o.

következtében más nem lopott olajat a birtokról. Annak, aki nem hajlandó esküt tenni, senki nem tartozik fizetni. A termést rendesen kell leszedni, és erre nézve a tulajdonos rendelkezése alapján szükséges biztosítékot adni. A munkavégzés céljára átadott létrákat úgy kellett visszaadni, ahogy azokat a vállalkozó a megrendelőtől kapta, kivéve a régiakat, ha azok összetörték. Amennyiben a *locator* nem adná vissza a létrákat, azok ellenértékét egy *bonus vir* mérlegelése alapján (*boni viri arbitratu*) levonják a *mercesből*.⁶⁰

Ugyanezt erősíti meg Cato a következő, az olajsajtólásra (olajütésre) vonatkozó megállapodás (*lex oleae faciundae*) kapcsán.

Cato agr. 145, 3: *Qui eorum non ita iuraverit, quae eius par serit, omne deducetur neque debebitur. Socium nequem habeto, nisi quem dominus iusserit aut custos. Siquid redemptoris opera domino damni datum erit, viri boni arbitratu deducetur...*

A formula szerint, aki nem teszi le az esküt, attól az egész ráeső részt le kell vonni, és az nem jár neki. A vállalkozónak nem lehet más társa, csak az, akit a tulajdonos vagy a felvigyázó kijelöl. Ha pedig a *redemptor* a munka közben a tulajdonosnak valamilyen kárt okozott, ennek összegét tőle *boni viri arbitratu* le kell vonni.

A catói szövegekben ugyan *expressis verbis* nincs szó az ellenszolgáltatás harmadik személy általi meghatározásának lehetőségéről, de kétségtelenül bizonyítják, hogy károkozás esetén a bérleti díj arányos leszállítását már *boni viri arbitratu* kellett elvégezni. Az esetleges visszaélések, önkényes *merces*-csökkentések elkerülése érdekében tehát egy olyan *bonus vir* döntése alapján határozták meg a vállalkozói díjből levonandó összeget, akiben mindkét fél megbízhatott.⁶¹

---

⁶⁰ Ahogy azt Földi András: Másért való felelősség a locatio conductiónál. Jogtudományi Közöny 2001/56. sz. 29-30. o. kiemeli, ebből a szempontból irreleváns, hogy a vállalkozó vagy a munkásai okozták-e a kárt. Ha a *redemptor* munka közben a tulajdonosnak valamilyen kárt okozott azt úgyszintén *boni viri arbitratu* le kell vonni a béréből.

⁶¹ Vö. Theo Mayer-Maly: Locatio conductio. Eine Untersuchung zum klassischen römischen Recht. Herold, Wien – München 1956. 84. o.; Molnár Imre: Fejezetek a klasszikus kori locatio conductio köréből. [=Acta

IV. Összegzés

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy bár a római jog fejlődésének egyetlen szakaszában sem követelte meg a vételár és az áru objektív értéke közti teljes ekvivalenciát, már a klasszikus kortól kezdve figyelmet fordított a vételár igazságosságára. A szabályozás a szerződő partnerek kontraktuális akaratát tiszteletben tartva ugyan nem avatkozott be direkt módon a *pretium* meghatározásának folyamatába, viszont a *bona fides* vezérlő elvének megfelelően, az alkufolyamat szabályozott keretek között tartásával egyben megakadályozta annak parttalanná válását is. A *bona fides* elve minimálisan azt várta el a felektől, hogy ne alkalmazzanak kényszert, fenyegetést, illetve ne kövessenek el megtévesztést, mert e magatartások a tisztességes eljárás követelményének legsúlyosabb megsértését jelentették volna.

A *bona fides* a *bonus vir* magatartásához viszonyított objektív mértékként az adásvétel *bonae fidei iudicium* jellegéből következően a felek által a vételár megállapítására felkért harmadik személytől is az adott jogviszonyban elvárható korrekt, tisztességes döntést (*arbitrium boni viri*) kívánta meg. E garanciára szükség is volt, mert a szerződő partnerek nem csupán a vételárat befolyásoló faktorként voltak kötelesek figyelembe venni az általa meghatározott összeget, hanem az maga volt a *pretium*. Annak pedig nem kellett megfelelnie maradéktalanul a *merx* értékének, így a *bona fides* objektív mércéje hiányában nem is lehetett volna mihez viszonyítani az ármegállapítás méltányosságát. A felkért harmadik személy által meghatározott vételár ezért csak akkor tekinthető a felekre kötelezőnek, ha nem önkényesen, szabad belátása szerint határozott, hanem kizárólag objektív kritériumokat szem előtt tartva, méltányosan és tisztességesen eljárva korrekt döntést hozott. Már csak azért is, mert a felek nem egyszerűen egy akcidentális jogügyleti alkatrész meghatározását bízzák egy rajtuk kívül álló harmadik személyre, hanem az adásvétel egy esszenciális elemének, a *pretium*nak a megállapítását. Mindaddig, amíg ő nem nyilatkozik e kérdésben, a vételár – egyszersmind maga a jogügylet – nem egyszerűen hibás, hanem teljességgel hiányzik az ellenszolgáltatás, ekképpen az *emptio venditio* létre sem jön.

Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Iuridica et Politica 29/2. sz.]. JATE ÁJK, Szeged 1982., 25. o.